

УДК 327(477) “20-21”

Наталія Чорна

д-р. іст. наук, проф.

Вінницький торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно-економічного університету
21000, Україна, Вінниця, вул. Соборна, 87
E-mail: chornanm26@gmail.com

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ ВЗАЄМИНИ У СВІТЛІ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ ТА РИЗИКІВ (2015–2017 рр.)

Проаналізовано польсько-українські міждержавні відносини в період, що розпочався з приходом до влади в Республіці Польща президента А. Дуди, а пізніше — перемогою на парламентських виборах праворадикальної політичної партії «Право і справедливість». Увагу зосереджено на ключових тенденціях їхнього розвитку та чинниках, що на них впливають. З'ясовано наслідки, що їх для взаємин між двома державами має акцентування офіційної Варшави на проблемах спільної минувшини, головним чином Волинської трагедії, трактування якої українською та польською сторонами є далеко не тотожним. Доведено, що попри напруження, спричинене часто резонансними кроками польської та української влади, стратегічне партнерство між нашими двома державами продовжує зберігати свою актуальність.

Ключові слова: Республіка Польща, Україна, міждержавні взаємини, стратегічне партнерство, Волинська трагедія.

Nataliia Chorna

Dr. of Sciences (History), Prof.

Vinnitsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
87, Soborna Street, Vinnitsa, 21000, Ukraine
E-mail: chornanm26@gmail.com

POLISH-UKRAINIAN INTERSTATE RELATIONS IN THE LIGHT OF RECENT CHALLENGES AND RISKS (2015–2017)

Polish-Ukrainian interstate relations covering the period beginning with the presidency of A. Duda and followed by the victory of the radical-right

political party «Law and Justice» in the parliamentary elections have been analyzed. The main attention is focused on the key trends of their development and the factors affecting them. The consequences to the relations between the two countries of the emphasis that official Warsaw makes on issues of the common past, mainly Volyn tragedy, the interpretation of which on Ukrainian and Polish sides are far from identical, have been found out. The attention is drawn to the adoption of the law «On the legal status and honoring the memory of the fighters for Ukraine's independence in the twentieth century» by the Verkhovna Rada of Ukraine (April 9, 2015), which caused an active discussion on the part of the official Warsaw, as well as to the similarly met in Ukraine resolution of the Sejm «On establishing the 11 of July the Memorial Day of Poles, the victims of genocide committed by the UPA» (22 July 2016). The provocations on both sides of the border organized by the interested in worsening of the relations between Warsaw and Kyiv have been highlighted. However, it has been proven that despite the tensions caused by the often high-profile steps of the Polish and Ukrainian authorities, the strategic partnership between the two countries remains relevant. And while the first official visit of President A. Duda to Ukraine took place only in December of 2015, the fact is, that the presence of the Polish head of state at the ceremony in Kyiv on the occasion of the 25th anniversary of Ukraine's independence on August the 24th of 2016 only six months after the election is an eloquent testimony of the importance of cooperation with Ukraine for the official Warsaw. Precisely then the presidents of the neighboring states signed a Joint Declaration on Strategic Partnership.

Keywords: Poland, Ukraine, interstate relations, strategic partnership, Volyn tragedy.

Заради більшої об'єктивності оцінок та неупередженості висновків дослідження будь-якої теми, безсумнівно, потребує деякої її віддаленості у часі. Однак у випадку польсько-українських взаємин інтерес до сучасної сторінки яких по обидві сторони кордону є безпрецедентно високим, а відтак позначеним опублікуванням великої кількості достатньо якісних тематичних розвідок, маємо підстави вдатися до наукового аналізу проблеми, навмисно при цьому неодноразово здійснюючи ретроспективний аналіз подій, хронологічно неохоплених визначеними рамками.

Статтю підготовлено на основі матеріалів засобів масової інформації, а також офіційних документів вищих органів державної влади Республіки Польща та України.

Президентські вибори травня 2015 р. вивели на найвищу посаду у владній ієрархії Республіки Польща Анджея Дуду — депутата Європейського парламенту, члена консервативної партії «Право і Справедли-

вість». Колишній випускник юридичного факультету Ягеллонського університету, 2005 р. свою професійну діяльність він пов'язав із міністерством юстиції, а 2007 р. — з канцелярією Президента Л. Качинського. Після невдалого балотування на посаду мера рідного Кракова (2010), наступного року А. Дуда отримав мандат депутата Сейму, згодом — парламенту ЄС, де працював до вступу на посаду Президента держави.

Не буде перебільшенням сказати, що результат виборчих перегонів як для польського суспільства, так і для світового співтовариства загалом, виявився дещо несподіваним. Так, ще якихось півроку тому польські аналітики віщували виборчій кампанії абсолютну лінійність та прогнозованість: з огляду на рівень довіри до Б. Коморовського, який у лютому 2015 р. сягнув позначки 60%, питання викликало лише те, чи переможе чинний глава держави в першому турі виборів, чи буде змушений позмагатися з конкурентом у «формальному» другому акті. Власне, не інакше, ніж через рекордний рейтинг Б. Коморовського, лідером PiS у Я. Качинським ще наприкінці 2014 р. як висуванця від партії до участі у перегонах і було представлено А. Дуду — технічного, як бачилося на той час, кандидата. На противагу «зеленому» соратнику Я. Качинського, якому, по-суті, не було чим похизуватися перед виборцями, Президенту Б. Коморовському Польща завдячувала політичною та економічною стабільністю, підвищенням рівня життя населення та не останнім місцем держави на рівні європейського співтовариства. Та, як з'ясувалося, полякам цього було замало, і, замість вже звичної стабільності, процвітання та добрих взаємин із сусідами, вони проголосували за зміни. Так, у другому турі виборів (24 травня 2015 р.), на 3,1% обігнавши конкурента, А. Дуда здобув перемогу та став п'ятим Президентом РП. Виборча кампанія, у підсумку, всупереч прогнозам, увійшла в новітню історію Польської держави як найбільш напружена та найменш прогнозована.

Згідно із заявами, зробленими новим главою держави ще під час виборчих перегонів, зміни, що їх очікували поляки, окрім внутрішніх аспектів державного будівництва, значно зачіпали також зовнішню політику РП, її відносини з сусідніми та іншими державами, а також у рамках НАТО та ЄС. Так, серед пріоритетних завдань нового керманіча значилися активізація співпраці в рамках Вишеградської четвірки та поглиблення взаємин із державами Балтії, покликане повернути до життя концепцію Міжмор'я. У такий спосіб Польща мала на меті суттєво зміцнитися як регіональний лідер та посилити свій вплив на союзню політику. Останнє, щоправда, загрожувало добросусідським взаєминам із Берліном, адже ставило під сумнів його можливості надалі визначати спрямованість розвитку Європейського Союзу, а також із Брюсселем, авторитет Німеччини в якому сумніву не викликає. З іншого боку, утвердження регіо-

нального лідерства Польської держави відкривало нові перспективи для сусідів на східному кордоні, пов'язані з активізацією політики сприяння успіхам їхнього європейського вибору та поєднанням зусиль для спільної боротьби з російською загрозою. Посилаючись на факт тривалої співпраці А. Дуди з загиблим Президентом Л. Качинським, а також опіку над ним презеса PiSу Я. Качинського, відомих прихильністю ідеям Ю. Пілсудського та авторством чіткої політичної програми щодо сусідів на Сході, аналітики заговорили про набуття останньою підстав для реанімації¹.

Та, скільки б фахівці не аналізували передвиборчу програму А. Дуди та не пропрацьовували можливі сценарії розвитку зовнішньої політики очолюваної ним РП, з огляду на розподіл повноважень по лінії президент — прем'єр, було очевидно: остаточного оформлення ключові її меседжі зазнають лише восени 2015 р., у зв'язку з парламентськими виборами та формуванням нового уряду, адже саме від нього, як відомо, найбільше залежить, яким буде зовнішньополітичний дискурс. І хоча акценти й тенденції останнього, рівно як і його успіхи та прорахунки, згідно зі сформованою традицією, суспільство, зазвичай, пов'язує з особою Президента, і у випадку, скажімо, харизматичних А. Квасневського чи Л. Качинського вплив на зовнішню політику президентського чинника був визначальним, відповідно до законодавства РП, компетенції глави держави в цій царині обмежені представництвом країни на міжнародному рівні, командуванням збройними силами та правом вето.

До парламентських виборів, зауважимо, політичні сили почали готуватися фактично вже на наступний день по завершенні президентської кампанії. Боротьба між противниками, яка загрожувала правлячій з 2007 р. «Громадянській платформі» втратою керівної позиції, а «Праву та Справедливості» — монополізацією влади, виявилася настільки запеклою, що перетворилася мало не в «польсько-польську війну»². Аналогічно виборам Президента, перемогу в парламентських перегонах здобула тепер уже пропрезидентська PiS. Отримавши 235 із 460 місць у Сеймі, вона автоматично набула також права самостійно сформувати уряд. Натомість головний конкурент — «Громадянська платформа», яка впродовж останніх восьми років очолювала коаліційний уряд, хоча й отримала другий результат (24,09 проти 37,58%), була усунута від урядової діяльності. З призначенням на посаду очільника Ради міністрів РП заступника голови PiSу Б. Шидло фактично всі ключові посади у владі опинилися в руках однієї партії, яка щонайменше на чотири роки визначатиме владне обличчя Польщі, формуватиме зовнішню її політику, спрямованість якої, як розуміємо хоча б на прикладі польсько-українських взаємин, суттєво відрізняється від тієї, що була притаманна попередникам.

Зауважимо, що переможна хода PiSy, відомого виразним скепсисом щодо взаємин з ЄС, германо- та русофобією, роздмухуванням ксенофобських настроїв, серйозне занепокоєння в багатьох польських аналітиків викликала вже під час президентських виборів. З оголошенням результатів парламентських перегонів критичних оцінок відчутно побільшало. Так, наприклад, відомий громадський діяч, дисидент, журналіст та головний редактор авторитетного видання «Gazeta Wyborcza» А. Міхнік з приходом до влади PiSy, рівноцінного, на його переконання, «вистрілу польського суспільства собі в ногу», спрогнозував Польщі важкі чотири роки, що «стануть для неї катастрофою»³. Не ставлячи собі за мету аналіз ситуації в Польщі визначеного періоду загалом, а лише зовнішньої її політики, головним чином в аспекті взаємин з Україною, маємо підстави стверджувати, що їхня відповідність зробленому прогнозу чимдалі видається все менш сумнівною.

Справедливості заради зауважимо, що в той час, як взаєминам Польщі, приміром, з Російською Федерацією чи Німеччиною з приходом до влади PiS фахівці пророкували серйозні, часто небезпечні зміни, відносини по лінії Варшава — Київ, на переконання більшості фахівців, мали продовжити свій розвиток визначеною траєкторією. Так, наприклад, українські та польські експерти, що задля обговорення наслідків для нашої держави президентських виборів у Польщі на початку червня 2015 р. зібралися в рамках тематичної дискусії, фактично одностайно заявили: «... політика Варшави щодо України за часів нового президента Анджея Дуди не зміниться»⁴. Єдине питання, яке, на думку, приміром, директора Фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіної та деяких інших аналітиків, приховувало в собі небезпеку для взаємин між нашими двома державами, перебувало в площині далекої історії та стосувалося «кривавих боїв українців із поляками».

Натомість, проаналізувавши зауваги А. Дуди, зроблені ним під час виборчої агітації, для висновку про нетотожність зовнішньополітичних його устремлінь «українській політиці» попередників віднаходимо конкретні підстави. Йдеться, по-перше, про невдоволення майбутнього Президента відсутністю для Польщі — стратегічного партнера, сусіда та головного провідника інтересів нашої держави у Європейському Союзі — місця у «Нормандській четвірці», а відтак, прагнення домогтися для неї не лише місця за столом переговорів, але й загального керівництва переговорним процесом. У такий спосіб, переконані експерти, окрім максимального захисту інтересів України, А. Дуда мав на меті шляхом реформатування робочої групи у широку коаліцію партнерів суттєво зміцнити позицію РП на рівні провідних союзників та не допустити «розривання ЄС» Росією; по-друге, гостру критику попередників за

інертну позицію щодо ескалації конфлікту на сході України та бездіяльність щодо поглинання Росією частини її території, а відтак, готовність активізувати зусилля Польщі, а разом і всього світового співтовариства на боротьбу з російською агресією; і, нарешті, по-третє, налаштованість реалізувати «чесну історичну політику», яка у випадку наших двох народів для поляків обертається не просто навколо спільної кривавої минушини, а головним чином навколо Волині. Проблеми останньої, зауважимо, ще будучи кандидатом на посаду президента РП, А. Дуда мав на меті підняти на зустрічі з президентом України П. Порошенком⁵. Окрім того, з огляду на членство РП в ЄС та НАТО, а також виразний європейсько-атлантичний контекст стратегічного партнерства між нашими двома державами та лобювання офіційною Варшавою українських інтересів на рівні провідних європейських інститутів, певну небезпеку для України віднаходимо також у позиції Польщі в них. За умови суттєвого її погіршення, а це, у світлі відомого євроскептицизму PiSy, а разом і самого А. Дуди, цілком могло мати місце, деструктивні наслідки неодмінно спіткали б також і взаємини по лінії Київ–Брюссель.

Та, допоки коаліційний уряд очолювала «Громадянська платформа», і парламентські вибори залишалися на перспективі, будь-які висновки щодо наступної спрямованості зовнішньої політики Польщі, її взаємин з Україною, видавалися дещо передчасними. Відповідно, з оголошенням результатів виборів до Сейму, затвердженням складу уряду й призначенням прем'єра ситуація остаточно прояснилася. Так, наприклад, усупереч часто протилежним прогнозам щодо того, хто стане новим спікером по Україні, виконання цієї місії було делеговано чинному Президенту А. Дуді. Як показав час, саме він, а не прем'єр Б. Шидло чи міністр МЗС В. Ващиковський, виявився головним переговорником із вищим керівництвом нашої держави. І хоча в самотійності та невідповідності Президента презесу PiSy Я. Качинському доводиться сумніватися, координування ним польсько-українських взаємин, рівно як і політики РП щодо сусідів на Сході загалом, є цілком очевидним. Так, наприклад, в особливо критичні для польсько-українських взаємин моменти для налагодження «мостів співпраці» за стіл переговорів з очільниками України сідав не інакше, ніж президент А. Дуда.

Щоправда, зі зміною влади у Польщі ентузіазму щодо співпраці з нашою державою у владних кабінетах адміністрації над Віслою відчутно поменшало. Ні, Україна не перестала бути предметом зацікавленості офіційної Варшави, і про відмову від стратегічного партнерства з нею, безперечно, не йшлося. Проте, відсутність в інавгураційній промові А. Дуди, а пізніше — в програмі уряду Б. Шидло фокусування на нашій державі про щось, та й свідчило. Показовим, на наше переконання, було також і

те, що перш ніж із офіційним візитом у якості президента РП приїхати до України, А. Дуда здійснив шість візитів до європейських столиць (Таллінн, Лондон, Берлін (двічі), Ватикан, Бухарест), а також до Нью-Йорка та Пекіна. Своєю чергою, П. Порошенко, як відомо, з візитом до Варшави приїздив ще до офіційного вступу на посаду (3-4 червня 2014 р.). З черговим візитом до Польщі Президент України мав намір прибути також вже через кілька днів по обранню А. Дуди, не чекаючи на його інавгурацію, однак, запланований на 27 травня 2015 р., із не зовсім зрозумілих, як для заходу такого рівня, причин, він був скасований⁶.

Непоспіх президента А. Дуди з відвідуванням України, безперечно, не був випадковим. Осмислення попереднього періоду спільної історії, авторські висновки щодо якого повною мірою погоджуються з інтерпретаціями українських та польських аналітиків, переконливо свідчать: якість польсько-українських взаємин, їх стратегічний характер, зокрема, забезпечувалися здебільшого кроками офіційної Варшави, натомість українська сторона демонструвала у відповідь інертність, а подекуди важко зрозумілу непослідовність та непрогнозованість. І в той час, як українська влада множила стратегічних партнерів, у Варшаві мучилися сумнівами, чи, бува, Польща не допомагає Україні всупереч особистій її волі? Взяти до уваги хоча б закон «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті», прийнятий одразу після виступу у Верховній Раді України Б. Коморовського (9 квітня 2015 р.), чия промова наскрізь була пройнята заувагами на рахунок важливості для Польщі співпраці з нашою державою та готовності надалі підтримувати її на шляху інтеграції до європейського співтовариства, він виявився, по суті, публічним приниженням Польського президента, а заразом, демонстрацією неповаги до минулого польського народу. І, попри обіцянки групи українських парламентарів та особисто заступника Голови ВРУ О. Сироїд, що вже найближчим часом до закону буде внесено зміни, питання на невизначений термін зависло в повітрі. Тож відтермінування приїзду в Україну з першим офіційним візитом Президента А. Дуди до грудня 2015 р. слід сприймати у зв'язку з неприйнятними, з позиції офіційної Варшави, кроками української влади, а також не безвідносно до майже повної відсутності помітних успіхів на шляху реформування економіки України та боротьби з корупцією, що апріорі унеможливають «європейське майбутнє» нашої держави, ангажованість Польщі в яке вже традиційно визначає її обличчя на рівні Європейського Союзу.

Водночас, ураховуючи той факт, що підготовка сторін до візиту в Україну Польського президента, всупереч сформованій практиці, розпочалася рекордно рано (як відомо, задля узгодження організаційних моментів зустрічі до Києва ще у вересні 2015 р. спеціально приїздив та

зустрічався з президентом П. Порошенком, прем'єром А. Яценюком і міністром МЗС П. Клімкіним міністр канцелярії президента РП К. Щерський), його реалізація лише в грудні 2015 р., на переконання експертів, цілком могла бути спричинена також прагненням А. Дуди, а разом і всієї PiS на чолі з Я. Качинським, приступити до переговорів з українською стороною у всеозброєнні, з широким асортиментом козирів та важелів тиску. Вже традиційно, Президент РП констатував налаштованість надалі розвивати з Україною взаємини стратегічного партнерства, сприяти їй у просуванні шляхом європейсько-атлантичної інтеграції та ділитися польським досвідом реформ, спрямованих на досягнення державою відповідності стандартам НАТО та ЄС. Серед нового, фактично вперше винесеного на порядок денний зустрічі такого рівня, польською стороною було піднято питання про залучення України до проекту Міжмор'я, покликаною через поєднання зусиль держав Центрально-Східної Європи вже найближчим часом посилити їхній спільний вплив на політику ЄС, а водночас зміцнити об'єднану геополітичну вагу. І, нарешті, з ініціативи «біло-червоної команди переможців» на обговорення з українським колегою А. Дуда виніс питання історичної пам'яті, для польського народу, як уже зазначалося, сфокусоване головним чином навколо Волині.

Як відомо, з приходом до влади в Польщі PiSy історична тематика у взаєминах між нашими двома державами посіла одне з найпомітніших місць. Так, якщо приміром до вступу до НАТО, а пізніше — до ЄС політичні сили Польщі єдналися навколо ідеї інтеграції країни в європейсько-атлантичне співтовариство, згодом — навколо спільного прагнення перетворення III Речі Посполитої з держави другого гатунку на одного з лідерів обох співтовариств, то в 2015 р. домінантою політичних настроїв стала налаштованість на віднайдення історичної правди. Та, що прикметно, якщо у взаєминах з Німеччиною та Російською Федерацією, спільне минуле Польщі з якими позначене не меншими втратами та образами, ніж у випадку України, історичні проблеми першочергової значущості так і не набули, для партнерства між нашими двома державами вони перетворилося на своєрідний тест, від проходження якого значно залежить спрямованість наступного його розвитку.

Слід зазначити, що історична дискусія між Польщею та Україною є далеко не новою. Так, наприклад, у травні 1997 р. на найвищому рівні була схвалена Спільна заява «До порозуміння та єднання», 1998 р. за спільною участю Президентів обох держав відбулося відкриття пам'ятника українським в'язням табору у Явожно, загиблим під час операції «Вісла», 2000 р. — меморіального комплексу польським військовим у Харкові, 2003 р. на рівні початково парламентів, а пізніше Президентів обох держав прозвучали спільні заяви з нагоди 60-ї річниці подій на

Волині, 2005 р. у Львові було відкрито Цвинтар орлят, ін. Та, на відміну від попередників, які проблеми історичної пам'яті ніколи не абсолютизували, очолювана Я. Качинським пропрезидентська PiS проблеми спільної минувшини, насамперед кривавих її сторінок, для польського народу сфокусованих навколо Волині, обрала за чи не найбільш значимі для взаємин між Польщею та Україною (успіхи їхнього вирішення), одночасно перетворивши на одну з детермінант міждержавної взаємодії.

Підтвердження значимості для PiSu історичних питань віднаходимо, зокрема, в тому ж таки грудневому 2015 р. візиті до України Президента А. Дуди, чільне місце в програмі заходів якого, окрім зустрічі з П. Порошенком, переговорів з А. Яценюком та В. Гройсманом, спілкування зі студентами та представниками польської громади, поїздка до Биківні та вшанування пам'яті розстріляних там сталінським режимом поляків, покладання квітів на Могилі невідомого солдата, запалення лампадок під Центральним монументом жертвам тоталітаризму, покладання вінків на Спільній могилі жертв тоталітаризму і на Братській могилі на Польському військовому цвинтарі, а також до пам'ятника жертвам Голодомору (серед загиблих внаслідок якого було також чимало представників польського народу) та пам'ятного хреста Героям Небесної сотні.

Загалом, візит президента А. Дуди до Києва запам'ятався конструктивною співпрацею, що пройшла під знаком обговорення ключових, з погляду взаємин між нашими двома державами, питань та перегляду раніше визначених векторів співробітництва. Всупереч пересторогам, що РП віддаляється від України, А. Дуда дав цілком конкретні обіцянки щодо активізації стратегічного партнерства та його розвитку в руслі європейських процесів, а також наступної підтримки офіційною Варшавою питання продовження санкцій проти Російської Федерації, присутності провідних європейських держав у врегулюванні ситуації на сході України. І хоча про долучення Польщі до «Нормандського формату» більше не йшлося, позиція президента А. Дуди щодо необхідності виконання «Мінських домовленостей» була цілком однозначною.

І, на додачу, наприкінці 2015 р. у Варшаві, нарешті, визначилися щодо кандидатури Надзвичайного і Повноважного посла РП в Україні. Фактично отримане в спадок від «Громадянської платформи», яка ще в листопаді 2014 р. безуспішно (з огляду на категоричну незгоду PiSu) намагалася делегувати послом в Україну М. Войцеховського, незабаром по поверненні А. Дуди з Києва це питання було вирішено на користь чинного на той час Г. Літвіна. З 2011 р., презентуючи в Україні Республіку Польща, він, як ніхто інший, був спроможний з успіхом впоратися з місією реактивації польсько-української співпраці, а тому цілком влаштував адміністрацію над Віслою.

В останній, і на цьому під час зустрічі з П. Порошенком наголошував президент А. Дуда, щоправда, були цілком переконані, що активізація польсько-українських взаємин залежала не стільки від Польщі, як від України, від її спроможності реалізувати розпочаті реформи, наблизити перспективи інтеграції до європейсько-атлантичного простору. Окрім того, з огляду на сентименти, що їх на рахунок історичної політики мала PiS, не викликало заперечень: у Варшаві з нетерпінням чекали на дружній жест від України.

Упродовж пер. пол. 2016 р., як засвідчив проведений аналіз, взаємини між нашими двома державами відчутно активізувалися. Так, вже в лютому мала місце зустріч А. Дуди й П. Порошенка у Брюсселі, у квітні — у Вашингтоні. 3-4 березня у Варшаві відбулося XXV засідання Консультативного комітету Президентів України та Польщі. Про його перезапуск, зауважимо, сторони домовилися ще 15 грудня 2015 р. — під час візиту до Києва А. Дуди. Започаткований у 1993 р. як один із ключових інституційних механізмів українсько-польського співробітництва, Комітет із часом фактично вичерпав себе, тож поновлення його роботи, що полягає, головним чином, у координуванні міждержавної взаємодії з широкого спектру питань, безперечно, було доволі показовим. Позитивним сигналом виявилось також відновлення діяльності Міжпарламентської асамблеї Україна–Польща, з української та польської сторони очолюваної Б. Тарасюком та М. Дворчиком відповідно. 28–29 травня 2016 р. спікер Верховної Ради України А. Парубій, Маршалок Сенату РП С. Карчевський, а також Голова Сейму Литовської Республіки Л. Граужинене взяли участь у VII засіданні Міжпарламентської Асамблеї «Україна–Польща–Литва», що за спільною ініціативою відбулося у Вільнюсі. І, нарешті, досить інтенсивно, за словами Надзвичайного і Повноважного Посла України в Республіці Польща А. Дешиці, розвивалися контакти на рівні міністерств та відомств⁷.

8–9 липня 2016 р. президент П. Порошенко на запрошення господарюючої сторони взяв участь у Варшавському саміті НАТО. В умовах неминучих змін у системі європейської безпеки, спричинених агресивними діями Кремля проти України, сприяння останній у поглибленні співпраці з Альянсом перетворилося на важливе завдання польської зовнішньої політики. Відтак, скориставшись можливостями господаря зустрічі, агресивну політику Росії, а водночас захист України, Польщі та держав Балтики президент А. Дуда перетворив на одну з головних її тем. Як відомо, про необхідність винесення ситуації в Україні на обговорення союзників ще влітку 2015 р. говорив міністр оборони РП Т. Симоняк, перебуваючи на полігоні неподалік від Львова з перевіркою міжнародних військових навчань⁸. У грудні 2015 р. питання зазнало наступного обго-

ворення на зустрічі польського та українського Президентів у Києві та, по суті, було остаточно погоджене. Присутність України на саміті, — заявив Польський президент, — є важливою «не тільки з точки зору польсько-українських відносин, але і з точки зору позиції України в питанні глобальної світової безпеки»⁹.

Окрім участі в роботі саміту, під час липневого 2016 р. візиту до Варшави президент П. Порошенко мав також двосторонню зустріч з А. Дудою, на обговорення за згодою сторін було винесено питання складних сторінок спільної історії. Враховуючи особливий символізм проблеми для польського суспільства, що з приходом до влади PiS відчутно посилюється, звернення до неї на найвищому рівні виявилось важливим жестом на шляху польсько-українського примирення. У цьому ж світлі слід розглядати вшанування главою Української держави пам'яті жертв Волинської трагедії та покладання квітів до пам'ятника загиблим, знакове у світлі підготовки Польщі до відзначення 73-ї роковини події.

Актуальність проблеми, зауважимо, значно посилювалася ситуацією, що на той час сформувалася у Польщі. Як відомо, фактично напередодні візиту до Варшави П. Порошенка — 7 липня 2016 р. — Сенат РП ухвалив постанову, в якій закликав нижню палату парламенту встановити 11 липня «Національним днем пам'яті жертв геноциду, здійсненого українськими націоналістами проти громадян Другої Республіки Польща» у 1939–1945 рр. Та, якщо попередня аналогічна спроба, що мала місце в 2013 р., зазнала фіаско, оскільки Сейм РП відмовився визнати події на Волині геноцидом польського народу, погодившись на формулювання «етнічна чистка з ознаками геноциду», то наступний крок, з огляду на монополізацію влади, а разом дедалі більший вплив на суспільну свідомість право-радикальної PiS, мав усі підстави на успіх. Подібний висновок видавався очевидним уже в червні 2016 р., коли у відповідь на лист про примирення, що його українські політичні лідери, духовенство й інтелектуали, серед яких — колишні президенти Л. Кравчук та В. Ющенко, глава УПЦ Київського патріархату Філарет, глава УГКЦ С. Шевчук, надіслали до польської громадськості, двісті депутатів провладного PiS заявили, що поважають українську державність, але не схвалюють української історичної політики¹⁰. Йшлося, безперечно, про задіяних у подіях на Волині ОУН–УПА, бійці якої, згідно із Законом України від 9 квітня 2015 р., визнані борцями за українську незалежність, а також керівника повстанського проводу С. Бандеру — Героя України, відповідно до Указу Президента України від 20 січня 2010 р. Окрім того, активізація в Україні націоналістичних настроїв, ренесанс ОУН–УПА в незмінному супроводі червоно-чорної символіки та портретів С. Бандери, на переконання поляків, давала офіційній Варшаві всі підстави для відповідної реакції.

Схвалення Сеймом РП резолюції «Про встановлення 11 липня Днем пам'яті поляків, жертв геноциду, вчиненого ОУН–УПА» відбулося 22 липня 2016 р. І, що показово, рішення було прийняте абсолютною більшістю голосів — із 452 присутніх депутатів 442 проголосували «за», інші 10 від голосування утрималися¹¹. Та, всупереч переконанню політико-владної еліти Польщі, що «лише повна історична правда про історію є найкращим шляхом до об'єднання і взаємного прощення», наслідки прийняття парламентарями резолюції виявилися не настільки оптимістичними. І вже зовсім скоро з цим погодилися і в самій Варшаві. Резонанс, що його в українському суспільстві спричинило прийняття «волинської резолюції», переконливо свідчив: аби не звести нанівець успіхи польсько-української співпраці, необхідними є переговори, адже лише вони дають надію на порозуміння в питаннях історії.

Так, маючи на меті внести ясність у взаємини між нашими двома державами та переконати всіх занепокоєних у тому, що «відновлення історичної правди» жодною мірою не лише не загрожує стратегічному партнерству України та Польщі, а навіть слугує на користь йому, адже «добрі відносини можуть базуватися тільки на правді», 24 серпня 2016 р. з офіційним візитом до Києва прибув президент А. Дуда. Про те, що очільник РП особисто візьме участь в урочистостях із нагоди святкування 25-ї річниці Незалежності України, в адміністрації глави Польської держави знали вже на початку серпня 2016 р. Міністр канцелярії Президента РП К. Щерський, окрім того, 8 серпня заявив, що під час зустрічі А. Дуда та П. Порошенка мають підписати Спільну декларацію, яка «підкреслюватиме стратегічне значення незалежності України, а також той факт, що Польща була першою країною, яка визнала її»¹².

Власне, як і очікувалося, зважаючи на попередній перебіг подій, переговори на найвищому рівні, хоча й пройшли у дружній обстановці, виявилися доволі непростими. Принаймні для президента А. Дуди. «З одного боку, він мав чітко сказати українським колегам про стратегічне партнерство, але з іншого, — показати правоконсервативному електорату «Права і справедливості», що ми, мовляв, в історичних питаннях перед українцями не поступимося»¹³. На відміну від поляків, в яких непідпорядкованість сьогоденних польсько-українських взаємин «привидам минулого» сумніву не викликає, українська сторона має щодо цього дещо відмінний погляд. Дійсно, непросто погодитися з тим, що «волинська резолюція» польського Сейму є не інакше, ніж кроком до віднайдення історичної правди, не має антиукраїнського характеру, а то й більше — відкриває шлях до справжнього примирення. Щоправда, у Спільній декларації, 24 серпня 2016 р. схваленій президентами України та Польщі, саме на цьому і наголошувалося: визнаючи «наявність трагічних сторінок

в історії українсько-польських відносин», сторони засвідчили готовність надалі розвивати відносини, «у день відзначення 25-ї річниці незалежної України підтверджуючи взаємно стратегічний їх характер»¹⁴. І — на продовження — вже у вересневій 2016 р. заяві Верховної Ради України¹⁵ віднаходимо констатацію готовності офіційного Києва до конструктивного діалогу навколо складних сторінок спільної історії заради продовження стратегічного партнерства в демократичній Європі на підставі європейських цінностей, а в Декларації пам'яті і солідарності¹⁶, синхронно схваленій парламентами України та Польщі 20 жовтня 2016 р., — відзначення його абсолютної цінності для кожної з держав.

Повертаючись до візиту президента А. Дуди до Києва 24 серпня 2016 р., зауважимо, що глава РП виявився єдиним закордонним гостем, який поруч із П. Порошенком брав участь в офіційній церемонії на Майдані Незалежності, а це, мусимо погодитися, доволі символічно. Не менш показовим був виступ А. Дуди на Нараді послів — безпрецедентний в історії України випадок, коли в заході такого ґатунку взяв участь глава іншої держави. З одного боку, перебування польського Президента пліч-о-пліч з українським колегою у знаковий для кожного українця день засвідчувало той факт, що Польща всі 25 років незмінно йшла поруч з Україною, сприяла їй у розбудові незалежної державності та її легітимізації на міжнародній арені, і це, за словами А. Дуди, оцінили в Україні, з іншого, що розбудова взаємин стратегічного партнерства з нашою державою надалі зберігала актуальність для офіційної Варшави. Констатуємо прагнення бачити Україну у центральноевропейській спільноті вільних держав, розбудовою якої, як відомо, у Варшаві всіляко опікуються, А. Дуда наголосив на готовності їй у цьому допомагати. Йшлося, насамперед, про сприяння у реалізації комплексу реформ, наданні консультацій та адресної підтримки. На обговорення, окрім того, було винесено широкий спектр питань двостороннього співробітництва: від взаємодії в інвестиційній сфері, галузі туризму та транспортної інфраструктури і до співпраці в енергетичній сфері, в тому числі заради зменшення енергетичної залежності від Російської Федерації. Відносно діалогу щодо історичних питань, розвивати який, як уже зазначалося, прозвучала взаємна обіцянка, А. Дуда та П. Порошенко наголосили на недопущенні корисних його наслідків для третьої сторони¹⁷.

Як слідує з офіційних та не на камеру розмов українських і зарубіжних політиків та дипломатів, а також політичних оглядачів, якими щодо сьогоденних польсько-українських взаємин, головним чином в аспекті їхнього випробування історичною політикою, опубліковано сотні розвідок, у ситуації, що склалася, відчутно проступає «російський слід». І подібні зауваги, з огляду, насамперед, на незацікавленість Кремля у

взаємодії наших двох держав, безперечно, мають відповідні на те підстави. Задля розділення України та Польщі, — в інтерв'ю «Главкому» зауважив Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща А. Дешиця, — Росія намагається грати на створенні та організації провокацій¹⁸. Найгучніші з них, зокрема, пов'язані з руйнуванням пам'ятників українським бійцям УПА на цвинтарях Польщі політичними групами антиукраїнського толку. На додачу — напади на українців, ксенофобські заяви, недружні статті. В умовах «гібридної війни», що її Кремль веде проти нашої держави, причетність до цих заходів російської сторони цілком може мати місце. Водночас, зацікавленою у створених інцидентах може бути також інша сила, і про це достатньо ґрунтовно йдеться в публікації авторитетного знавця Центрально-Східної Європи Т. Возняка¹⁹. Та, як би там не було, а наростання напруженості у взаєминах по обидва боки польсько-українського кордону, безперечно, слугує на користь Росії, а тому не може не викликати занепокоєння.

Не може не привертати увагу негативними своїми наслідками для реанімації польсько-українських взаємин також скасування 8 жовтня 2016 р. прем'єрного показу в столичному кінотеатрі «Київ» фільму «Волинь», знятого польським режисером В. Смажовським та широко анонсованого в Україні. У Польщі, як відомо, прокат кінострічки спричинив до бурхливого суспільного обговорення, спрямованість якого виявилася відверто антиукраїнською, у супроводі наростання ворожості до українців, що перебувають на території РП, у тому числі окремих випадків їх побиття. В Україні ж, навпаки, замість того, щоб перетворити фільм на предмет дискусії та широким загалом обговорити режисовану у ньому проблему, а також її інтерпретацію польською стороною, пішли іншим шляхом, і від розгляду проблеми елементарно ухилилися. Хоча, прикладом, ще місяць тому, в уже згадуваній заяві Верховної Ради України йшлося про готовність України до конструктивного діалогу навколо проблем спільної історії.

Діалог на найвищому рівні, щоправда, з перемінною активністю, продовжувався. Так, візит президента П. Порошенка до Польщі 2 грудня 2016 р., аналогічно попереднім зустрічам глав держав, вкотре засвідчив стратегічний характер партнерства України та Польщі. Певного символізму події, безперечно, додавав той факт, що відбувся він у день, коли Польща 25 років тому першою у світі визнала незалежність України, і впродовж чверті століття взаємини з нашою державою незмінно формували один із ключових напрямів зовнішньої її політики. Як відомо, під час зустрічі сторони підписали угоду про співпрацю в оборонній сфері, обговорили можливість транспортування каспійської нафти через українську територію, перспективи будівництва газового сполучення між Україною

та Польщею, створення енергетичного мосту між ними. І, на додачу, вже традиційно, Україні було обіцяно наступне сприяння в просуванні шляхом європейської інтеграції. Водночас на зустрічі П. Порошенка з президентом PiSu Я. Качинським головним предметом розмови, як і передбачалося, стало історичне минуле українців та поляків. Заради віднайдення порозуміння в його оцінці, — зауважив А. Дешиця, — сторони домовилися опрацювати дорожню карту й розробити відповідні механізми, шляхи та форми історичного примирення²⁰.

Та замість позитивних зрушень, Україна й Польща отримали чергові провокації: 10 грудня 2016 р. учасники «Маршу орлят перемиських та львівських», що відбувся у Перемишлі під патронатом міського голови Р. Хоми, кричали «Смерть українцям!», вранці 9 січня 2017 р. невідомі вандали зруйнували польський меморіал у Гуті Пеняцькій, а в ніч проти 8 лютого 2017 р. провокативними гаслами було розмальовано паркан Генерального консульства Республіки Польща у Львові. Проблема, таким чином, не лише не втрачала актуальності, а навпаки, здавалося, виходила на новий виток свого розвитку. Взяти до уваги хоча б ситуацію, що виникла навколо інциденту в Перемишлі. Як відомо, відповідаючи на нього, офіційний Київ наклав заборону на в'їзд до України мера Р. Хоми, у зв'язку з чим депутати PiSu заявили про відмову від участі у форумі «Європа — Україна» — одному з головних інструментів реалізації офіційною Варшавою політики сприяння нашій державі, проведеному 27–28 січня 2017 р. у Жешуві. Дещо згодом, щоправда, у відповідь на скасування Україною заборони для Р. Хоми, напруження навколо ситуації вдалося зняти, чим у PiS були цілком задоволені, та присутніми на заході виявили бажання бути лише окремі депутати-партійці.

Відносно форуму — Х ювілейного, організованого з ініціативи Інституту східноєвропейських досліджень — принагідно відзначимо, що, попри традиційно позитивні його наслідки для взаємин між нашими двома державами, цьогогоріч вони виявилися менш обнадійливими. Тривожним сигналом, зокрема, стала відсутність на заході традиційно численного урядового представництва Республіки Польща: попри майже 900 учасників, польську сторону репрезентували лише кілька урядовців, найвищими за рангом серед яких були міністр у Канцелярії Президента РП К. Щерський та міністр інфраструктури і будівництва А. Адамчик. Зважаючи на те, що, починаючи з 2007 р., форум був одним із головних інструментів польської політики щодо України, таким собі переговорним майданчиком, серед учасників якого офіційна Варшава всіляко просувала «український бренд», цьогогорічна інертність останньої навряд чи була випадковою. Скоріше, навпаки, свідчила чи то про втому від України, чи то про розчарування нею.

На додачу, вже 30 січня 2017 р. презес PiSу Я. Качинський в ефірі «Radio Rzeszów» наголосив, що через трактування в Україні власної історії, зокрема ролі УПА, майбутнє польсько-українських відносин перебуває «під питанням»²¹. І — на продовження — в інтерв'ю, 6 лютого 2017 р. опублікованому в тижневику «Do Rzeczy», ним була зроблена скандальна заява про те, що з Бандерою в Європу Україна не піде²². Подібного резонансу, що його вона викликала в українському суспільстві, останнє, безперечно, вже давно не переживало. І, попри численні зауваги політиків та дипломатів по той бік українсько-польського кордону, а разом Надзвичайного і Повноважного Посла РП в Україні Я. Пекло²³, ніби подібні речі зумовлені внутрішньополітичною ситуацією в Польщі та жодною мірою не спрямовані проти взаємин між нашими двома державами, і що це «просто історичний процес», наступний їх розвиток, як розуміємо, щораз видається все більш сумнівним.

В умовах російської агресії проти України та спричиненої цим фактом непевності ситуації у країнах Балтії, а також Польщі, множення у наших взаєминах непорозумінь, безперечно, є однаково непотрібним ні Києву, ні Варшаві. Натомість на часі переосмислення міждержавної взаємодії, і не лише в аспекті спільної історії, заради взаємних інтересів та інтересів кожної з держав окремо. І відновлення та нове посвячення пам'ятника у Гуті Пеняцькій 26 лютого 2017 р. можливе завдяки спільним зусиллям наших двох держав, і візит до України очільника МЗС РП В. Вашиковського, заради демонстрації послідовної підтримки проєвропейського курсу й територіальної цілісності України у спілці з британським колегою Б. Джонсоном, 3 березня 2017 р. організований до Києва, і триваюча робота українських та польських істориків щодо наступного вивчення проблеми, хочеться сподіватися, стануть важливими кроками у вказаному напрямку, а традиційна колись формула «просимо вибачення і прощаємо одночасно» знову повернеться до лексики співрозмовників по обидва боки кордону.

¹ Таранюк І. Україна, Коморовський і Дуда: що зміниться? URL: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150427_poland_elections_ukraine_it

² Партія Качинського принесе в Польщу «путінізм» — головний редактор Gazeta Wyborcza. Дзеркало тижня. 2015. 26 жовтня. URL: <http://dt.ua/WORLD/partiya-kachinskogo-prinese-v-polschu-putinizm-golovniy-redaktor-gazeta-wyborcza-188951.html>

³ Україна — Польща: все буде по-новому, але залишатиметься по-старому. URL: <http://nf.dp.ua/2015/06/ukrayina-polshcha-vse-bude-po-novomu-ale-zalyshatymetsya-po-staromu/>

⁴ Україна — Польща: все буде по-новому, але залишатиметься по-старому. URL: <http://nf.dp.ua/2015/06/ukrayina-polshcha-vse-bude-po-novomu-ale-zalyshatymetsya-po-staromu/>

⁵ Анджей Дуда об Україне: ТОП-цитати нового Президента Польши. URL: http://24tv.ua/tv/andzhej_duda_ob_ukraine_topcitaty_novogo_prezidenta_polshi_n578095

⁶ Білоножко Є. Дипломатичний дисонанс Київ — Варшава. Як він вплине на візит президента Польщі до України? Європейська правда. 2015. 11 грудня. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/12/11/7042095/>

⁷ Пешко К. Посол Андрій Дешиця: «Росія намагається посіяти ворожнечу між українцями та поляками». URL: <http://glavcom.ua/interviews/334343-posol-andrij-deshchitsja-rosija-namagajetsja-posijati-vorozhnechu-mizh-ukrajintsjami-ta-poljakami.html>

⁸ На саміті НАТО в Варшаві мають обговорювати Україну — міноборони Польщі. Європейська правда. 2015. 24 липня. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/07/24/7036280/>

⁹ Бурнос Т. Польща запрошує Україну на Варшавський саміт НАТО. URL: <http://ukrainian.voanews.com/a/duda-in-ukraine/3104328.html>

¹⁰ Польські депутати відповіли на лист української інтелігенції про примирення. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27809471.html>

¹¹ Сейм Польщі визнав Волинську трагедію геноцидом. Українська правда. 2016. 22 липня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/07/22/7115606/>

¹² Ісаєв І. Візит із переляку: навіщо президент Польщі їде до Києва. Європейська правда. 2016. 23 серпня. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/08/23/7053683/>

¹³ Там само.

¹⁴ Спільна декларація Президент України і Президента Республіки Польща, прийняття у Києві 24 серпня 2016 р. у день відзначення 25-ї річниці незалежності України. URL: <http://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-prezidenta-ukrayini-ta-prezidenta-respubl-37975>

¹⁵ Заява Верховної Ради України «У зв'язку з ухваленням Сенатом і Сеймом Республіки Польща постанов від 7 липня 2016 року та 22 липня 2016 року щодо Волинської трагедії» від 8 вересня 2016 р. URL: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/134295.html>

¹⁶ Декларація пам'яті і солідарності. Європейська правда. 2016. 20 жовтня. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/20/7056198/>

¹⁷ Дуда: Польща допоможе Україні з реформами. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/08/160824_duda_kyiv_rl

¹⁸ Пешко К. Там само.

¹⁹ Возняк Т. Причини польсько-українських непорозумінь останніх років. URL: <http://uainfo.org/blognews/1486421426-prichini-polsko-ukrayinskih-neporozumin-ostannih-rokiv.html>

²⁰ Візит Порошенка до Польщі підтвердив стратегічний й дружній характер відносин. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2132815-vizit-porosenka-do-varsavi-pidтверdiv-strategicnij-harakter-vidnosin-desica.html>

²¹ Jarosław Kaczyński o Ukrainie i propozycjach PO. URL: <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/jaroslaw-kaczynski-o-ukrainie-i-propozycjach-po/9qc48qb>

²² Nie widzę powodu, dla którego mielibyśmy powstrzymać w Polsce proces przemian. URL: <http://www.tvp.info/28953080/polske-trzeba-radykalnie-przebudowac>

²³ Сірук М. Посол Польщі Ян Пекло: «Ми розуміємо, що безпека України — це і наша безпека, як безпека Польщі — це й безпека України». День. 2017. 23 лютого. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/posol-polshchi-yan-pyeklo-my-rozumiyemo-shcho-bezpeka-ukrayiny-ce-i-nasha>

REFERENCES

1. Andzhej Duda ob Ukraine: TOP-citaty novogo Prezidenta Pol'shi. Retrieved from http://24tv.ua/ru/andzhej_duda_ob_ukraine_topcityaty_novogo_prezidenta_polshi_n578095 [in Russian].
2. Bilonozhko, Ye. (2015). Dyplomatychnyy dysonans Kyiv — Varshava. Yak vin vplyne na vizyt prezidenta Pol'shchi do Ukrayiny? *Yevropeys'ka pravda*, 11 hrudnya Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/12/11/7042095/> [in Ukrainian].
3. Burnos, T. (n. d.). Pol'shcha zaproshuye Ukrayinu na Varshavs'kyy samit NATO. Retrieved from <http://ukrainian.voanews.com/a/duda-in-ukraine/3104328.html> [in Ukrainian].
4. Deklaratsiya pam'yati i solidarnosti. *Yevropeys'ka pravda*, 2016, 20 zhovtnya Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/10/20/7056198/> [in Ukrainian].
5. Duda: Pol'shcha dopomozhe Ukrayini z reformamy. Retrieved from http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/08/160824_duda_kyiv_rl [in Ukrainian].
6. Isayev, I. (2016). Vizyt iz perelyaku: navishcho prezident Pol'shchi yide do Kyueva *Yevropeys'ka pravda*, 23 serpnya. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/08/23/7053683/> [in Ukrainian].
7. Jarosław Kaczyński o Ukrainie i propozycjach PO. Retrieved from <http://wiadomosci.onet.pl/kraj/jaroslaw-kaczynski-o-ukrainie-i-propozycjach-po/9qc48qb> [in Polish].
8. Khomenko, S. (n. d.). Syndrom Dudy: Pol'shcha zvertaye pravoruch? Retrieved from http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150525_duda_polish_president_sx_it [in Ukrainian].
9. Na samiti NATO v Varshavi mayut' obhovoryuvaty Ukrayinu — minoborony Pol'shchi. *Yevropeys'ka pravda*, 2015, 24 lypnya. Retrieved from <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/07/24/7036280/> [in Ukrainian].
10. Nie widzę powodu, dla którego mielibyśmy powstrzymać w Polsce proces przemian. Retrieved from <http://www.tvp.info/28953080/polske-trzeba-radykalnie-przebudowac> [in Polish].
11. Partiya Kachyns'koho prynese v Pol'shchu putinizm — holovnyy redaktor Gazeta Wyborcza. *Dzerkalo tyzhnya*, 2015, 26 zhovtnya. Retrieved from http://dt.ua/WORLD/partiya-kachinskogo-prynese-v-polschu-putinizm-golovniy-redaktor-gazeta-wyborcza-188951_.html [in Ukrainian].
12. Peshko, K. (n. d.). Posol Andriy Deshchyt'sya: Rosiya namahayet'sya posiyaty vorozhnechu mizh ukrajint'syamy ta polyakamy. Retrieved from <http://glavcom.ua/interviews/334343-posol-andrij-deshchitsja-rosija-namagajetsja-posijati-vorozhnechu-mizh-ukrajintsjami-ta-poljakami.html> [in Ukrainian].
13. Pol's'ki deputaty vidpovily na lyst ukrajins'koyi intelihentsiyi pro prymyrennya. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news/27809471.html> [in Ukrainian].
14. Seym Pol'shchi vyznav Volyns'ku trahedyu henotsydom. *Ukrayins'ka pravda*, 2016, 22 lypnya. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/news/2016/07/22/7115606/> [in Ukrainian].
15. Siruk, M. (2017). Posol Pol'shchi Yan Peklo: My rozumiyemo, shcho bezpeka Ukrayiny — tse i nasha bezpeka, yak bezpeka Pol'shchi — tse y bezpeka Ukrayiny. *Den'*, 23 lyutoho. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety/posol-polshchi-yan-pyeklo-my-rozumiyemo-shcho-bezpeka-ukrayiny-ce-i-nasha> [in Ukrainian].
16. Spil'na deklaratsiya Prezydent Ukrayiny i Prezidenta Respubliky Pol'shcha, pryynyattya u Kyuevi 24 serpnya 2016 r. u den' vidznachennya 25-yi richnytsi nezalezhnosti Ukrayiny. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-prezidenta-ukrayini-ta-prezidenta-respubl-37975> [in Ukrainian].

17. Taranyuk, I. (n. d.). Ukrayina, Komorovs'kyi i Duda: shcho zminyt'sya? Retrieved from http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/05/150427_poland_elections_ukraine_it [in Ukrainian].

18. Ukrayina — Pol'shcha: vse bude po-novomu, ale zalyshatymet'sya po-staromu. Retrieved from <http://nf.dp.ua/2015/06/ukrayina-polshcha-vse-bude-po-novomu-ale-zalyshatymetsya-po-staromu/> [in Ukrainian].

19. Vizyt Poroshenka do Pol'shchi pidtverdyv stratehichnyy y druzhniy kharakter vidnosyn. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/2132815-vizit-porosenka-do-varsavi-pidtverdiv-strategicnij-harakter-vidnosin-desica.html> [in Ukrainian].

20. Voznyak, T. (n. d.). Prychyny pol's'ko-ukrayins'kykh neporozumin' ostannikh rokiv Retrieved from <http://uainfo.org/blognews/1486421426-prichini-polsko-ukrayinskih-neporozumin-ostannih-rokiv.html> [in Ukrainian].

21. Zayava Verkhovnoyi Rady Ukrayiny U zv'yazku z ukhvalennyam Senatom i Seymom Respubliky Pol'shcha postanov vid 7 lypnya 2016 roku ta 22 lypnya 2016 roku shchodo Volyns'koyi trahediyi vid 8 veresnya 2016 r. Retrieved from <http://rada.gov.ua/news/Novyny/134295.html> [in Ukrainian].